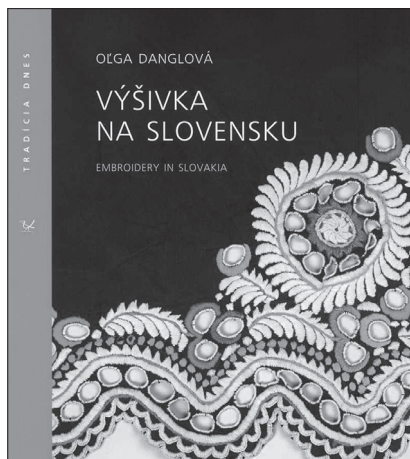

RECENZIJAS

Olga Danglová. Výšivka na Slovensku. Bratislava: Ústredie ľudovej umeleckej výroby, 2009, 267 s. (Olga Danglova. Izšuvumi Slovākijā)

Tā kā līdz šim Latvijā vēl nav veikts fundamentāls pētījums un izdota latviešu tautas izšuvumu vēsture, mums ir svarīga katra cittautu etnogrāfu pieredze tautas mākslas, tai skaitā izšuvumu izpētē. Lielu ieguldījumu izšuvumu vēstures pētniecībā Eiropā ir devuši Slovākijas etnogrāfi, kas pie minētās zinātniskās problēmas strādā jau otrā paaudzē. Slovākijā viena no vadošām tautas izšuvumu pētniecēm ir Olga Danglova (dzim. 1941), kas ir daudzu pētījumu autore un līdzautore, kā arī nozīmīgu izdevumu atbildīgā redaktore. Savā pētnieces darbā viņa ir strādājusi pie tādām tēmām kā tautas māksla, modernizācijas procesi laukos globalizācijas laikmetā u.c., bet pamatinterese vienmēr ir bijusi piesaistīta bagātajai slovāku izšuvumu vēsturei.

2009. gadā Tautas mākslas darinājumu centrs sadarbībā ar Slovākijas Zinātņu akadēmijas Etnoloģijas institūtu un Valsts kultūras centru Bratislavā ir izdevis apjomīgu Olgas Danglovas monogrāfiju “Izšuvumi Slovākijā”. Monogrāfija ir par slovāku tautas (zemnieku) izšuvumu kultūru, kas savus ziedu laikus piedzīvo 19. gs. – 20. gs. sākumā. Minētais laiks un muzejos saglabātais plašais etnogrāfiskais materiāls arī noteicis darba hronoloģiskos ietvarus. Grāmatas apjoms ir 267 lpp., tā ir bagātīgi ilustrēta ar kvalitatīviem krāsainiem fotoattēliem un izšuvumu dūrienu tehniskiem zīmējumiem (kopskaitā 326 attēli). Tā kā gandrīz viss monogrāfijas teksts ir tulkots angļu valodā, tas pieejams plašam lasītāju lokam pasaulē.

Izdevuma struktūra ir kārtota tā, lai lasītājam vispirms sniegtu priekšstatu par pētāmā laika sociālajiem un ekonomiskajiem procesiem valstī, kas ietekmēja tautas izšuvumu materiāla, krāsas un izpildījuma tehniku attīstību, pēc tam autore pievēršas detalizētai slovēņu izšuvumu analīzei, dodot izšuvumu dūrienu tipoloģiju, rādot tehniku daudzveidību un to reģionālo izplatību, kā arī skaidrojot lokālo variantu izcelsmi un turpmāko attīstību. Monogrāfija sastāv no apjomīga ievada, divām lielām nodaļām un kopsavilkuma.

Citizemju izšuvumu pētniekiem ļoti nozīmīga ir monogrāfijas ievaddaļa, kurā autore skata izšuvumu attīstības vēsturi Slovēnijā uz Eiropas kultūras vēstures fona. Pētījumu autore sāk ar koncentrētu vēsturisku ekskursu Slovēnijas tautas mākslas vēsturē, aplūko procesus un notikumus, kas ietekmēja izšuvumu mākslas attīstību valstī. Balstoties uz saglabāto bagātīgo etnogrāfisko materiālu, viņa analizē priekšmetus, kurus izšuva, raksta par to, kāpēc izšūšana kļuva par sieviešu nodarbi, par radošā procesa nozīmi daudzo izšuvumu kompozīcijas variantu radīšanā, īpaši akcentē ceremoniālo tekstiliju rotāšanas tradīcijas un to nozīmi zemnieku godos, kā arī norāda uz auduma struktūras un rotājošā raksta (ornamenta) saistību.

Runājot par ornamentu, autore uzsver, ka ģeometriskais ornaments ir pieskaitāms pie izšūšanas attīstības agrākā posma, tā veidošanas pamatā bija ritms un simetrija, ko noteica izšujamā auduma labi skaitāmā struktūra. Sākot ar 18. gs. beigām, ekonomisko, sociālo un estētisko faktoru ietekmē arī Slovēnijas teritorijā ienāk jauni materiāli (kokvilna, zīds, tīls, batists) un iespējas nokrāsot daudz krāsainākus izšujamos diegus. Minēto faktoru ietekmē mainās arī zemnieku izšuvumu stils.

O. Danglova pieskaras arī tādām svarīgām jautājumam kā Eiropas mākslas stilu ietekme uz zemnieku izšuvumiem. Autore min vairākus vēsturiskos faktus, kas ļauj izteikt pieņēmumu, ka jau kopš 16.–17. gadsimta itāļu un vācu ornamentu grāmatas atstāja zināmu ietekmi uz slovēņu zemnieku izšuvumiem. Interesanti, ka vēl 20. gadsimtā Slovēnijas laukos izšuvējas atgriežas pie renesanses un baroka ornamentāliem risinājumiem un tos radoši izmanto savos darinājumos uz sev pieejamā auduma un izšujamiem diegiem. Bieži pat vērojama tendence, ka lauku izšuvējas apvienoja dažādu stilu (jūgendstila, renesanses u.c.) ornamenta elementus, tādā kārtā radot bagātīgu

kompozīcijas variantu klāstu, kas vēlāk kļuva tradicionāls konkrētā apdzīvotā vietā.

I nodaļa “Izšūšana, skaitot diegus” ir veltīta izšuvumu tehnikām, kuru izpildījums balstās uz diegu skaitīšanu, proti, tie ir ģeometriski raksti. Nodaļas sākumā autore dod pamatdūrienu tehniskos atrisinājumus, kam seko 19.–20. gs. slovāku tautas izšuvumos raksturīgāko dūrienus uzskaitījums, analīze un izsmelošs vizuālais materiāls.

O. Danglova raksta par:

- izšuvumiem uz īpaši veidota pamatauduma savilkuma (gofrēs);
- krustdūrienu ar daudziem lokāliem variantiem, kuri atšķiras gan pēc krāsām, gan raksta;
- divvirzienu izvilkumu baltiem un krāsainiem diegiem izšūtajos darbos, kur redzam ziedu, augu un dzīvnieku motīvus;
- griezto darbu izšuvumu ar ļoti daudzkrāsainu risinājumu;
- caurajām vīlēm, kas izšūtas baltiem un krāsainiem diegiem;
- grieztā raksta paveidu *gatry*, kas dod smagnēju mežģīņu efektu;
- izšuvumu uz tikla baltiem un krāsainiem diegiem;
- dažāda veida klājdūrieniem, ar kuriem izšuj visdažādākās kompozīcijas ar tendenci blīvi noklāt pamataudumu.

Iespēju robežās katrai no šīm tehnikām autore dod vēsturisko izcelsmi, uzskaita priekšmetus, kurus ar konkrēto tehniku rotāja, un tekstu bagātīgi ilustrē ar tipiskākajiem slovāku lokālo variantu paraugiem. Jāpiebilst, ka fotoattēliem paraksti ir tikai slovāku valodā, bet, tā kā attēlā akcents likts uz izšuvuma tuvplānu, bieži nav skaidrs, kas tas ir par priekšmetu (apgērba daļa vai telpu tekstilija) un kura apgērba daļa ir rotāta.

II nodaļa “Brīvā zīmējuma izšuvums”. Lai izpildītu šīs grupas izšuvumus, nav strikti jāseko pamatauduma struktūrai, proti, nav jāskaita diegi, bet kompozīcijā jāvadās pēc paredzētā zīmējuma. Šāda veida izšuvumi slovāku materiālā izpildīti gan krāsainiem, gan baltiem, gan zelta un sudraba diegiem. Sistematizējot brīvā zīmējuma izšuvumus, autore galvenokārt ņem vērā izšuvuma kompozīciju, otrajā plānā atstājot dažādo pamatauduma un izšujamo diegu materiālu, bet īstas konsekvences te nav. Domājams, autorei svarīgi bijis pēc iespējas daudzpusīgāk parādīt slovāku izšuvumu lokālos variantus. Šīs grupas izšuvumos ir lietotas ļoti dažādas, bieži kopā saliktas, it kā

nesavienojamas tehnikas – blīvi klājošie klājdūrieni ar caurām vīlēm vai ažuļiem broderī izšuvumiem.

Brīvā zīmējuma izšuvuma kompozīcijas autore grupē šādi:

- kompozīcijas, kurās apvienoti skaitāmā un brīvā zīmējuma raksti;
- apļa kompozīcijas, izšūtas spodrdūrieniem;
- miniatūru izšuvumi (stilizēti dabas motīvi), izpildīti blīvā, pamatu klājošā izšuvumā;
- Viktorijas laika (brīvā zīmējuma) izšuvumi;
- ziedu motīvu un mozaikas veida kompozīcijas, izšūtas spodrdūrieniem;
- izšuvumi ar zīda diegiem (baltā, dzeltenā krāsā);
- ažuļi, caurumiņiem veidoti (broderī) izšuvumi (dzeltens, oranžs, daudzkrāsains);
- ziedu motīvi grieztajā rakstā (baltā un divu – trīs krāsu savienojumā);
- putnu motīvu daudzkrāsaini izšuvumi klājdūrienu tehnikās;
- melno priekšautu apakšmalu krāsainie izšuvumi (dažādās tehnikās);
- ziedu, putnu, miniatūru kompozīcijas, izšūtas kātu un ķēžu dūrieniem (ar norādi uz vācu izšuvumu ietekmi);
- balto darbu izšuvumi (apvienotas vairākas tehnikas: broderī, kātu, ķēžu dūrieni, tilla izšuvums). Balto darbu izpildījumā autore izdala 5 grupas: spodrdūriens + ķēžu + kātu dūriens; broderī vai izšuvums ar maziem aplīšiem; izvilkuma darbi (parastās caurās vīles un divvirzienu izvilkumi); grieztie raksti; tilla izšuvumi un aplikācijas uz tilla auduma;
- stilizēti ziedu motīvi, izšūti ar zeltu (aizgūts no 18. gs.) blīvā spodrdūrienā;
- izteikti naturāli dabas motīvi, izpildīti labai pietuvinātā zīmējumā un krāsās un izšūti dažādās tehnikās.

Šinī nodaļā autore analizē 25 dažādus lokālos izšuvumu variantus.

Izdevuma galvenā vērtība ir tā, ka autore iepazīstina lasītāju ar 19. gs. – 20. gs. sākuma slovāku tautas izšuvumu attīstības virzību un sasniegumiem. Izmantojot sev zināmos vēstures avotus, autore skaidro

dažādo izšūšanas tehniku attīstību saistībā ar Eiropas mākslas stiliem, norādot, kādi priekšnosacījumi veicināja konkrēto dūrienu ienākšanu slovāku zemnieku izšuvumos, kādi priekšmeti tika izšūti un kādos gadījumos tie tika lietoti.

Iespējams, katrā zemē atšķirīgie monogrāfijas noformēšanas noteikumi rada lasītājam arī dažus jautājumus. Pie kādiem gala secinājumiem ir nonākusi pati autore, diemžēl grūti teikt, jo nesaprotamu iemeslu dēļ izdevējs nav devis ne ievadvārdu, ne kopsavilkuma tulkojumu. Tāpat grāmatas beigās ir ievietots prāvs izmantotās literatūras saraksts, tikai tekstā nekur neredz atsauces. Tāpat apgrūtināta ir attēlu uzskaitē, jo attēli nav numurēti, arī tekstā uz attēliem nav nekādu norāžu.

Neskatoties uz iepriekš minēto, O. Danglovas monogrāfija ir ļoti nozīmīgs Slovākijas etnogrāfiskā materiāla apkopojums Eiropas kultūras kontekstā, kas var kalpot par izcilu salīdzināmo materiālu arī latviešu etnogrāfiem, nākotnē strādājot pie izšuvumu vēstures jautājumiem: skaidrojot kultūras sakaru/ietekmju ceļus, parādot Latvijas vietu vispārējā Eiropas kultūras attīstības ķēdē, nosakot tradīciju un jauninājumu proporcijas dažādos laika posmos Latvijas kultūrvēsturiskajos apgabalos.

Aija Jansone